

La gran lliçó activa del mestre Enric Gibert i Camins

The great active lesson of the teacher Enric Gibert i Camins

Salvador Domènech i Domènech

salvadordomenech@gmail.com

Societat d'Història de l'Educació, Institut d'Estudis Catalans (Espanya)

Data de recepció de l'original: març de 2018

Data d'acceptació: juliol de 2018

RESUM

El mestre Enric Gibert i Camins va dur a terme una de les maneres més paradigmàtiques de fer entendre a l'alumnat –de manera renovadora– què significa la guerra i les seves conseqüències horroroses portant el seu grup classe de l'Escola Ignasi Iglésias, un dels centres d'educació a l'aire lliure de Barcelona, a veure un documental de guerra a un cinema de la ciutat, just quan es commemorava el 17è aniversari de l'armistici de la Gran Guerra (1914-18). Les imatges impactants van suscitar i produir unes redaccions emotives, plenes d'elements reflexius antibèl·lics. Al mateix temps, els nois (d'una tretzena d'anys) van elaborar, i incorporar a les redaccions, uns dibuixos molt realistes i colpidors que encara avui són una excel·lent mostra inèdita d'escrits sobre la guerra vista amb ulls d'infant i que ens ajuden a entendre la història de l'educació.

PARAULES CLAU: Enric Gibert, Escola Ignasi Iglésias, escola a l'aire lliure, guerra, escola nova, Gran Guerra, Comissió de Cultura.

ABSTRACT

One of the most paradigmatic examples of making students understand in a refreshing way – what war means and its dreadful consequences, was given by the teacher Enric Gibert i Camins. The teacher who took his group-class from the Ignasi Iglésias School, one of the outdoor education centres in Barcelona, to see a war documentary in a cinema in the city, just when the 17th anniversary of the armistice of the Great War (1914-18) was being commemorated. The shocking images aroused and brought about some emotional writings, full of anti-war reflective elements. At the same time, the children (around thirteen years old) produced, and incorporated into their writings, some very realistic, horrific drawings that even today are an excellent unprecedented sample of writings about war seen through the eyes of children and which help us understand the History of Education.

KEY WORDS: Enric Gibert, Ignasi Iglésias School, Outdoor school, war, New School, Great War, Committee on Culture.

RESUMEN

El maestro Enric Gibert i Camins realizó una de las formas más paradigmáticas de hacer entender al alumnado –de manera renovadora– qué significa la guerra y sus horribles consecuencias llevando a su grupo clase de la Escuela Ignasi Iglésias, uno de los centros de educación al aire libre de Barcelona, a ver un documental de guerra a un cine de la ciudad, justo cuando se conmemoraba el 17 aniversario del armisticio de la Gran Guerra (1914-1918). Las imágenes impactantes suscitaron y produjeron unas redacciones emotivas, llenas de elementos reflexivos antibélicos. Al mismo tiempo, los niños (de trece años) elaboraron, e incorporaron en sus redacciones, unos dibujos muy realistas y sobrecogedores que aún hoy son una excelente muestra inédita de escritos sobre la guerra vista con ojos de niño y que nos ayudan a entender la historia de la educación.

PALABRAS CLAVE: Enric Gibert, Escuela Ignasi Iglésias, escuela al aire libre, escuela nueva, Gran Guerra, Comisión de Cultura.

Hi ha força gent que, quan es parla d'escoles a l'aire lliure, recorden l'Escola de Bosc de Montjuïc (1914), dirigida per la potent pedagoga i arxiconeguda Rosa Sensat i Vila. Si hom hi insisteix una mica més, també reconeixen l'Escola del Mar de la Barceloneta (1921), dirigida per l'enginyós i talentós Pere Vergés. Tanmateix, s'ha d'anar a parar al camp dels estudiosos o de l'antic alumnat per trobar persones que coneguin l'existència de l'Escola del Parc del Guinardó (1923), dirigida per la gran treballadora Dolors Palau i Roura.¹ I encara topen amb un esglaó més de dificultat quan s'assabenten que en una barriada de Barcelona va funcionar l'Escola Ignasi Iglésias,² conduïda per l'eficient Montserrat Roca i Baltà, que havia fet pràctiques a l'Escola Montessori de la Diputació.

I. L'ESCOLA IGNASI IGLÉSIAS, UN EXEMPLE D'ESCOLA A L'AIRE LLIURE

No endebades, l'Escola Ignasi Iglésias, d'educació mixta, es va ubicar en una finca anomenada les Carasses de Sant Andreu del Palomar, quan l'Assessoria Tècnica de la Comissió de Cultura³ la va inaugurar, el 17 de novembre de 1931, en plena eferescència republicana per dignificar la cultura i l'educació com a motor de canvi i de futur del país. Una formació humanista portada a terme d'una manera activa i interclassista.

En un principi, l'alumnat que anava a les escoles a l'aire lliure necessitava prescripció mèdica. Per aquest motiu, el Consistori barceloní ideà un passí de transport urbà gratuït i, així, tots els nois i noies que ho necessitaven hi podien anar des de qualsevol punt de la ciutat. En el cas de l'Escola Ignasi Iglésias, hi acudiren majoritàriament infants amb domicili proper i de l'entorn del barri.

Dos anys després de la seva obertura –1933– es va fer una reforma a fons de l'edifici per tal que pogués acollir una quantitat aproximada de quatre-cents alumnes. Se'n van millorar les instal·lacions i el mobiliari, amb servei de dutxes, per exemple, tal com tenien els grups escolars del Patronat Escolar, i amb l'augment del material pedagògic no fungible per poder desenvolupar

¹ Abans va conrear el seu mestratge a l'Escola de Bosc de Montjuïc, al costat de Rosa Sensat.

² Ubicada al passeig de Torres i Bages, número 108. Aquesta, com les altres tres que hem esmentat, funcionen actualment com a escoles d'educació infantil i primària dins la xarxa de centres públics de la Generalitat de Catalunya.

³ L'Assessoria Tècnica es va posar en marxa el 1917, un any després que es creés la Comissió de Cultura, i estava dirigida per Manuel Ainaud i Sánchez.

adientment les classes a l'aire lliure: pissarres, bancs, cavallets, taules fixades a terra...

Per descriure la copiosa i variada riquesa de la natura de l'entorn del centre, res millor que mostrar un paràgraf redactat per Alícia Sánchez del llibre que l'Institut d'Educació de l'Ajuntament de Barcelona va editar en commemorar-se el setanta-cinquè aniversari de la seva creació: «Hi havia un bosquet de castanyers d'Índia que envoltaven la placeta on es representaven funcions de titelles a recer del frondós fullatge. Els arbres de llevant donaven fruita seca; els ametllers –com arreu– florien al mes de febrer. Nenúfars i arbres de la passió s'agitaven presumits quan bufava el vent, i al costat dels camps de joc, hi havia caquis, pomeres, magraners, cirerers i... l'hort. Tot regat per abundant aigua, car el Rec Comtal era allà a la vora. A ponent, solemne, la pau del Jardí Romàntic».⁴

El nom se li posà en homenatge al gran dramaturg Ignasi Iglésias i Pujadas, mort tres anys abans de la inauguració. Iglésias fou regidor de l'Ajuntament de Barcelona i membre de la Comissió de Colònies Escolars. La seva vinculació estreta amb Sant Andreu el feren un ciutadà molt estimat. Per aquest motiu, la tasca popular i de recaptació econòmica de l'Associació Amics d'Ignasi Iglésias contribuï definitivament a la compra de la masia amb finalitat escolar.

És entranyable la dedicatòria que l'excel·lent escriptor Joaquim Ruyra i Oms escrigué el setembre de 1937, en plena Guerra Civil, al llibre de visites de l'Escola Ignasi Iglésias. El poema es reproduïx a continuació:

L'Escola ideal

Porti l'escola el nom d'un gran patrici
que prediqui amb exemples de virtut;
sigui tan elegant, com a edifici,
que impregni de bellors la joventut;
per fer-la absent del mundanal desfici,
vulti-la un clos d'amena quietud;
i, apta a tot higiènic benefici,
ofereixi promeses de salut.

Tinguin sos professors cor paternal
que senti en cada alumne un fill dilecte

⁴ AJUNTAMENT DE BARCELONA. *L'Escola Ignasi Iglésias. 75 anys d'història*. Barcelona: Editorial Municipal, Institut d'Educació, 2008, p. 15.

a estructurar en ciència i en moral;
i, així, elabori el ciutadà perfecte
que, estudiant el món material,
reti, al que hi dona lleis, un sant respecte.

Des que vaig llegir aquest escrit de Ruyra, no vaig poder dissociar-lo d'un dels trets del professorat republicà: estimar i formar l'alumnat alhora. I òbviament l'exemple d'Enric Gibert en seria un dels millors exponents. Ell i la seva muller, Lluïsa Torrà i Sala –mestra també de professió–, amb qui no van tenir fills, ompliren d'amor la seva funció docent vers els infants.

2. EL MESTRE GIBERT

Enric Gibert i Camins (Sant Andreu del Palomar, 1896 - Barcelona, 1952) nasqué dins una família d'artistes, fet que li va procurar de petit una educació de la sensibilitat que després desenvolupà en el món escolar i musical.

Estudià a les Escoles del Districte Sisè, on es treballava amb un enfocament d'escola nova, graduada, i un tractament educatiu global (pedagògic, psicològic i físic) a partir de la col·laboració entre alumnat i professorat. En aquest ideari renovador hi va tenir molt a veure l'inductor i alma mater del centre, el doctor Jeroni Estrany i Lacerna.⁵ Allà va coincidir amb tres companys i amics que havien d'esdevenir grans pedagogs de notorietat diversa: Antoni Riera i Ribas,⁶ Joan Trigo i Serrano⁷ i, el més conegut de tots, Pere Vergés i Farrés.⁸ Amb ells va estudiar a la Normal. A 18 anys Enric Gibert ja va obtenir la diplomatura de mestre, la qual exercí amb un lliurament fraternal i actiu cap als infants i la vida, fet que més endavant el va convertir en un gran músic.

⁵ Introdutor de les tècniques psicomètriques a l'escola amb l'adaptació i aplicació dels tests de Binet-Simon.

⁶ Membre de la primera promoció d'alumnes de llengua catalana de Pompeu Fabra. Va fer de mestre a les Escoles del Districte Sisè i Segon, i a l'Escola Professional del Clot Francesc Aragó. Es casà amb Dolors Palau. Ha estat un ideòleg de l'educació poc estudiat. Per ampliar la informació sobre la seva personalitat, llegiu FORTEZA, Maria Clara. *Amor sense clíxés*. Lleida: Pagès Editors, 2012.

⁷ Entre altres activitats esportives, va esdevenir professor d'Educació Física a l'Escola Normal de Barcelona.

⁸ Lleial col·laborador de Manuel Ainaud, va exercir la direcció de l'Escola del Mar, abans, durant i després de la República. A diferència dels altres dos pedagogs esmentats, no va haver d'exiliar-se. És ben conegut el llibre de Robert Saladrigas de converses amb Pere Vergés. SALADRIGAS, Robert. *L'Escola del Mar i la renovació pedagògica a Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1973.

Com a docent va treballar a les Escoles Barcelonines del Districte Segon i Sisè, a l'Ateneu Democràtic Regionalista del Poble Nou (del qual assumí durant uns anys la direcció) i a la terrassenca Escola Vallparadís, fundada per Joan Palau i Vera i més tard dirigida per Alexandre Galí i Coll. Un cop inaugurada l'Escola, Ignasi Iglésias s'hi incorporà amb un bon bagatge: saber què significa fer la feina ben feta. Allà es doctorà en l'àmbit formatiu i va mostrar nombrosos exemples de generositat, intel·ligència i estima atès que es va donar plenament als seus grups classe i a cadascun dels alumnes.

Una mostra del bon record que tenien d'ell dos exalumnes de l'Escola de Sant Andreu són els fragments que es reproduïxen a continuació i que deixen palès el tarannà del mestratge de Gibert:

«El darrer any en què el Sr. Gibert era el meu mestre em va escriure una postal al poble de l'Aragó on jo estiujava. Em preguntava si m'havia endut la samarreta groga que jo portava molt sovint a l'escola i si me'n recordava de pintar-me els ulls amb la pomada blava per curar-me un problema de pell i pestanyes. Segur que tan sols eren mestres? Sabeu si ara hi ha mestres que facin tot això?» (Rafael Villanueva i Villanueva).⁹

«Com que als mestres no se'ls podia fer regals de compra, quan complien el seu aniversari els alumnes els regalàvem treballs escolars. L'any 1934, al Sr. Gibert li vam confeccionar un llibre sobre Montserrat; només en pagàrem l'enquadració. L'any següent, li vam fer una "Auca de l'Escola". El professor Enric Gibert, tots els exalumnes el recordem amb molt d'afecte. Si hi havia algun alumne que no podia anar a alguna sortida cultural, perquè a casa anaven justos de diners, ell li pagava la sortida de la seva butxaca; sempre se'ns emportava a tots. I jo li havia vist comprar espadnyes per a companys necessitats» (Salvador Casas i Pujols).¹⁰

Com a bon humanista, el mestre Gibert era polifacètic. Ho demostrà dirigint alguns anys les colònies escolars de Begur (1931), de Tossa de Mar, més coneguda com a Turissa (1932), i la de Calafell (1933-35), amb el nom popular de Vilamar. Pel que fa a aquesta darrera, l'any 1923 ja fou l'encarregat d'un dels grups i alhora responsable de l'educació musical de tota la colònia. Aquestes colònies escolars estaven promogudes i administrades per l'Assessoria

⁹ DOMÈNECH I DOMÈNECH, Salvador. *Els alumnes de la República. Els Grups Escolars de l'Ajuntament de Barcelona*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008, p. 138-39.

¹⁰ *Ibidem*, p. 144.

Tècnica de la Comissió de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona. Aquest servei es considerava com una prolongació de l'escola, amb una dedicació plena, comprensiva i qualificada del professorat. Així mateix, en plena Guerra Civil, del 1936 al 1939, Gibert va estar al capdavant de la Colònia Escolar Permanent de Berga. Els qui en van ser deixebles sempre destacaren el seu do de personalitat, el to vital, l'alegria i la simpatia.

Complementant el seu currículum, en el camp musical va ser professor a la Casa de Caritat, de l'any 1923 al 1936. Un altre testimoni d'un antic alumne dona fe de les seves qualitats innates en aquest ampli camp de la rítmica, l'harmonia, la composició, la interpretació, la coral i de la importància d'incorporar aquest camp al mestratge escolar:

«Era posseïdor d'una gran espiritualitat, de la qual es desprèn la seva forta vocació per la música, especialitat que va cultivar i practicar pertanyent a l'Orfeó Català, on va ésser deixeble predilecte del Mestre Lluís Millet. Així va ésser destacada la seva educació musical vers els nens, ja que ningú com ell els feia cantar i interpretar animosament les cançons i rondalles infantils. [...] dedicant la quasi totalitat de la seva vida als seus deixebles, no sentint-se mai prou satisfet pel sol fet de complir amb la seva obligació, si més no, encara més enllà del seu deure, oferint-se amb entusiasme i ardor apassionat a totes les tasques a ell encomanades, havent realitzat una importantíssima obra educativa, plena de la més gran eficiència i eficàcia. Els seus deixebles l'idolatraven, ja que més que el seu mestre, va ésser el seu amic i el seu pare, sobretot per ajudar al bé de les seves ànimes, així com a la refinada formació del seu esperit» (Lluís E. Aso i Giné).¹¹

Val a dir que Enric Gibert va conrear l'amistat de nombroses personalitats del país, de camps diversos. Em referiré tan sols a un dels seus millors amics, el pintor i dibuixant Josep Obiols i Palau, professor a l'Institut-Escola Ausiàs March, a Sarrià, el qual, quan va néixer el seu fill Josep Maria Obiols i Germà (més conegut per Raimon),¹² va voler que l'Enric en fos el padrí de mona. En la postguerra, una vegada, durant les festes de Nadal, a casa del mestre Gibert,

¹¹ Homenatge al mestre Enric Gibert i Camins, 22 juny 1989. *Vid.* AJUNTAMENT DE BARCELONA. *Homenatge al mestre Enric Gibert i Camins*. Barcelona: Districte de Sant Andreu, 1989, p. 3-4.

¹² Les quatre filles (Montserrat, Àngels, Anna Maria i Núria) de Josep Obiols i la seva muller, Montserrat, volien que oficialment es digués Raimon; ja ho tenien parlat. El mateix dia que l'Obiols va anar a registrar-lo, un amic el va convèncer de posar-li Josep Maria i ho va fer. Les dones de casa, però, sempre el van anomenar Raimon. En la clandestinitat el fill va fer servir aquest nom com a pseudònim. I en democràcia, com a dirigent del PSC, encara se l'anomena així.

mentre els dos amics xerraven, en Josep Obiols li va manifestar que estava preocupat perquè el seu fill havia demanat a la carta de Reis que li portessin soldats. La contestació fou clara i ben lúcida, d'una persona que, no només era un enemic acèrrim de la guerra, sinó que l'odiava, però que, com a bon pedagog, sabia diferenciar els fets i no ser rígid ni intransigent en aspectes infantils col·laterals: «No et preocupis, Josep. Deixa que el meu fillol jugui amb soldats. Quan sigui gran ja pensarà com nosaltres».¹³ Quina mostra més notable de saviesa i tolerància!

Després d'aquesta breu, però intensa, pinzellada dels seus trets humans, docents, musicals i espirituals (era un bon catòlic), a continuació s'exposa la seva gran lliçó activa com a nucli essencial d'aquest article.

3. DIARI DEL MESTRE GIBERT: RECURS DE REDACCIONS DE L'ALUMNAT SOBRE LA GRAN GUERRA (1914-1918)

Aquest diari –inèdit en la seva reproducció completa– és un obsequi de Salvador Casas i Pujols. Tot i que era un antic alumne de l'Escola Ignasi Iglésias durant la dècada dels anys trenta del segle passat, Salvador no va tenir com a tutor el mestre Gibert, però sí que el va tenir com a tutor el seu germà gran Francesc. Ell coneixia l'existència d'aquesta obra pel seu germà i pel mateix professor, que anava a veure regularment a casa seva en dates assenyalades. Salvador (nascut el 1926) ha dedicat tota la vida a potenciar la figura d'Enric Gibert i el seu llegat, a guardar-ne les pertinences culturals, arran de la mort de Lluïsa Torrà¹⁴ i, per extensió, a participar en la promoció de les iniciatives socials i culturals de Sant Andreu.

La meua amistat amb Salvador Casas va començar el 1995, arran de la creació de l'Associació d'Exalumnes i Amics del Patronat i d'haver estat escollit per la Junta Directiva per fer la primera activitat de l'associació de cara al públic. El motiu era que havia acabat de publicar *Manuel Ainaud i la tasca pedagògica a l'Ajuntament de Barcelona*, resultat de la tesi doctoral dirigida

¹³ Entrevista feta a Salvador Casas i Pujols, el 2 de febrer de 2018, a la residència Fundació Casa Asil, a Sant Andreu del Palomar.

¹⁴ La vídua va regalar a Salvador Casas el diari del seu marit, que era el seu llibre preferit de la biblioteca del mestre Gibert. Això va passar el 15 de febrer de 1960 i amb la dedicatòria següent: «Per les demostracions d'afecte i del bon record que, com a deixeble fidel, guardes del meu estimadíssim espòs (q.a.C.s.), m'és grat dedicar-te aquest llibre, recordant lo molt que el mestre Sr. Gibert estimava al seu deixeble Salvador Casas i Pujols».

pel doctor Alexandre Sanvisens Marfull. La conferència, pronunciada el dia 5 d'octubre de 1995 a la Casa Elizalde, del carrer de València, va versar sobre Manuel Ainaud i el Patronat Escolar. Després de veure tota la sala plena de gom a gom, també vaig decidir de fer-me'n soci i aprofundir en els records dels actors que van gaudir d'aquella època de renovació pedagògica.

Quan vaig tenir la idea d'agrupar els textos escolars que parlaven sobre el fet de la guerra, va ser el moment en què les trobades es van intensificar per tal que el contingut del diari del mestre Gibert formés part de la primera part del llibre *La guerra amb ulls d'infant* (2017), gestat dos anys abans. Després de comprovar que l'actual Escola Ignasi Iglésias en tenia una reproducció i de fer-ne una fotocòpia per a ell, em va regalar aquest tresor, no només per les redaccions que hi havia incorporades, sinó per l'elevat grau artístic dels dibuixos que contenia.

No n'hi havia prou de tenir les redaccions i les il·lustracions. Havia de veure la pel·lícula: *Les hommes oubliés*.¹⁵ Més que un film, amb una part d'actors amateurs que fan de presentadors i un fil conductor, hom pot afirmar que és un documental de guerra que conté imatges extretes de les cancelleries que van combatre a la Gran Guerra. Es tracta d'imatges considerades inèdites a l'hora de reproduir-les al cinema, en ocasió de la commemoració del dissetè aniversari de l'armistici de 1918.

De producció francesa, *Les hommes oubliés* ofereix escenes de guerra per terra –sobretot–, mar i aire de les escomeses entre els exèrcits dels aliats i de l'imperi alemany, amb una durada total d'una hora, dotze minuts i deu segons. Hi ha escenes dures que van sacsejar els espectadors que la visualitzaren als cinemes de Barcelona a partir de l'11 de novembre de 1935.

Enric Gibert era un acèrrim antibel·licista. Va parlar sobre la maldat de les guerres i de les barbaritats que havien ocasionat al llarg de la humanitat, però no va voler tractar la temàtica d'una manera tradicional. Podria haver-se preparat bé l'argumentari i fer una lliçó magistral amb un alumnat oient en actitud passiva, o bé també podria haver recomanat llibres que el centre tenia a la biblioteca i que en parlaven d'una manera o altra. No era la seva manera de fer. Volia que els seus nois en prenguessin consciència fefaent i en quedessin astorats i impactats alhora. Ho havia de fer d'una manera renovadora, com una activitat més d'escola,¹⁶ portant el seu grup classe al cinema. Només els

¹⁵ Vaig aconseguir aquesta filmació comprant-ne una còpia en CD a la Filmoteca Espanyola, després de comprovar que la Filmoteca de la Generalitat de Catalunya no la tenia dins la seva base de dades.

¹⁶ Cada vegada que el mestre Gibert feia una activitat d'escola fora del marc de centre amb el seu grup

va avançar que anaven a veure «la pel·lícula dels qui van a la guerra i no en tornen». Volia que cadascú en tragués una lliçió pròpia, sense filtres, personal. I després es pogués plasmar per escrit. I ho va fer.

En acabar de veure el documental de guerra, cada noi va compondre les impressions a la llibreta. El motiu pel qual després han arribat com a «Diari del mestre Gibert» és el següent. Quan el professor va copsar la qualitat del contingut i les expressions gràfiques, va decidir-se a deixar-ne constància històrica. Els demanà que les tornessin a reproduir, aquesta vegada en paper de barba i amb bona lletra. Van consensuar que qui volgués podia acabar l'escrit amb un dibuix¹⁷ i que la primera lletra de l'escrit fos una caplletra (també anomenada lletra de cap). Els alumnes la van enquadrar i en lloc de posar-hi garlandes, com feien els monjos medievals als pergamins, amb flors i branques, dissenyaren una petita obra artística, amb figures reals i al·legòriques de l'impacte de la barbàrie que les imatges cinematogràfiques deixaren en el seu imaginari: foc, bombardeigs, soldats morts, metralla, filats... Després de tenir-les totes, les va fer enquadrar en forma de llibre.¹⁸

El diari té les tapes blanques i el títol «La guerra» al lloc. Originalment hi havia vint-i-dues redaccions, incorporades sense seguir l'ordre alfabètic. Dic originalment, perquè una vegada acabada la Guerra Civil, amb la victòria dels feixistes, el mestre Gibert va arrencar-ne una per por que, si la policia feia un escorcoll a casa seva, poguessin comprovar que aquesta no només parlava malament de la guerra sinó dels qui les provoquen. Un alumne no només va atacar la guerra sinó també Benito Mussolini (amic i col·laborador de Franco) per haver originat la guerra d'Abissínia, que feia poc havia esclatat.

Cadascuna de les vint-i-una redaccions mostren, en notable grau, les capacitats d'observació i de raonament que l'educació del mestre Gibert (i de la major part de l'estol de docents republicans) va fer surar en el seu alumnat.

classe, encara que algun alumne se n'excusés per no poder pagar la visita/entrada, ningú es quedava sense la sortida; hi posava els diners de la seva butxaca.

¹⁷ Dels vint-i-un alumnes, deu acabaren la redacció amb un dibuix. Cal remarcar el que va fer Guillem Ramon, amb la figura d'un soldat amb un fusell a la mà, que recorda moltíssim la cèlebre fotografia icònica de Robert Capa sobre la suposada mort del milicià de Cerro Muriano, el 5 de setembre de 1936. És a dir, aproximadament deu mesos després.

¹⁸ Al llibre *La guerra amb ulls d'infant* dono una altra versió que en aquells moments se'm va facilitar, que és que Enric Gibert va fer passar els seus alumnes un per un a reproduir en net les redaccions en un diari en blanc comprat per a l'ocasió. Vid. DOMÈNECH I DOMÈNECH, Salvador. *La guerra amb ulls d'infant*. Barcelona: Editorial Gregal, 2017, p. 33.

Totes són interessants, si bé l'escrit corresponent a Joan Villanueva mostra un grau de maduresa que volem plasmar aquí:

«Homes contra homes! Els crits i els gemecs esfereïdors s'interrompen de tant en tant pel tro de les canonades i pel seguit de les metralladores. Bombes cauen ací i allà, destrossant i arrasant tot el que troben al seu pas tràgic i mortal. La sang es vessa sense pena. Quina barbàrie la dels éssers humans! Creen i fan màquines destructores per fer malbé allò que nosaltres estimem tant: la natura! I empren els estudis només per fer mal a la humanitat. Del poble més petit a la més gran ciutat sols se sent aquest interminable crit: "Guerra!" És que el progrés i la civilització van endavant amb una guerra? No, de cap manera! Després d'una lluita aferrissada, els camps de batalla es troben sembrats de cadàvers. Els ocells de presa destrossen i fan malbé allò que tan estimat era per nosaltres» (Joan Villanueva).

Davant unes imatges tan impactants, la immersió cinematogràfica va fer surar l'escriptor que tothom porta a dins si hom hi posa predisposició i té eines descriptives. I a fe de món que la classe «J» ho va poder demostrar. Uns paràgrafs de dos alumnes més a destacar sobre la bogeria de la guerra:

«Quin crit més esfereïdor el crit de guerra. Sols el criden els que no saben el que es diuen. Ningú es pot imaginar què és una guerra i el mal que fa a la humanitat. Només se sent el tro del canó i el seguit de la metralladora i els aeroplans que ho destrueixen tot. El que era una ciutat queda com un desert. Es maten germans amb germans. Sols es veuen cadàvers que hi ha a terra. Un que està ferit, que sap que ha de morir, que no té ningú que l'auxilli. Que sofreix a més no poder!» (Josep Puig).

«Municions i gasos, fusells i canons. Totes les nacions es proveeixen de material de guerra. La gent es torna boja quan el seu rei o governador ha anunciat el crit de guerra. Els soldats fan camí al front. Més, ai! Un cop començada la lluita es comencen a sentir els crits. En un instant la terra és plena de cadàvers. De tant en tant es veu com un soldat que ha anat a defensar la seva pàtria es remou fent moviments de pena i de neguit. La seva vida s'acaba. Els pobles i les ciutats són arrasats per la metralla dels canons i bombes destructores. [...] La calamitat de la guerra s'ha deixat sentir pertot arreu» (Pau Prenyanosa).

L'edat dels nois rondava la tretzena. No tots eren del mateix any de naixença, donat que per valoració de l'Equip Docent i Direcció un alumne podia avançar o retrocedir un curs sense haver d'arribar a l'estiu.

Vist el documental, trobo que Joan Lloret, Enric Aso, Francesc Casas i Joan Basté ofereixen una descripció força realista del film *Hombres olvidados*, donat que s'adequa a les imatges del documental, molt heterogènies, però que els quatre saben captar amb una visió crua i global:

«La guerra és la lluita de la humanitat. Germans contra germans. Enmig del camp de batalla i a les ciutats, la sang és vessada sense cap remordiment. Les cases que es troben a les muntanyes no són pas menys que les altres. Veus un soldat mig colgat de terra bellugant-se demanant auxili, sense que ningú l'hi pugui donar i a les trinxeres només es veuen cadàvers mig colgats per la terra que alcen les canonades i les bombes. [...] Les ciutats queden mig arrasades per les canonades, obusos i bombes. La gent fuig, però n'hi ha que no tenen temps i queden enterrats, segons m'ha demostrat a mi una sessió de cinema en la qual es veien unes quantes barbaritats de la Conflagració Mundial de l'any 14» (Joan Lloret).

«Tots els homes entusiasmats per la guerra comencen a lluitar. Mes quan comencen les canonades tots ja s'adonen del que és la guerra. Milers i milers de soldats han caigut a terra morts per les bales. Aeroplans o zepelins que destrueixen les ciutats de tal manera que sembla que no hi hagi hagut cap casa. [...] La guerra no hauria d'existir perquè és molt esgarrifós veure com es maten homes i homes. Tots hem de demanar la pau» (Enric Aso).

«Avions que destrueixen pobles i ciutats arrasant-los totalment. La boira de fum negre que fan les bombes, les canonades i l'espetic de les metralladores que arrasen tot el que se'ls posa al pas espanten. Però el pitjor és que moren els pobres ciutadans que no tenen res a veure amb la guerra. La sang brolla a dolls, però en poca estona queda colgada de rocs i terra, i també de cadàvers que són llançats enlaire per les metralladores. La guerra destrueix cada cop més la humanitat» (Francesc Casas).

«La guerra és molt traïdora perquè allà moren milers d'homes i destrueixen ciutats senceres i moren moltes dones i nens. Pels camps de batalla els homes es maten com feres. Se senten crits esgarrifosos que van disminuint amb el soroll dels canons i l'espetic de les metralladores que van disparant sense parar i de les bombes que llancen els aeroplans. Els cossos dels soldats van enlaire. També es veuen soldats que es posen mocadors a la boca perquè s'ofeguen amb els gasos. A la nit els soldats tiren coets que il·luminen l'espai i així veuen on és l'enemic. [...] Els

pobles es veuen arruïnats perquè tot s'ho han gastat per la guerra» (Joan Basté).

Com que no es tracta de cap manera de fer una transcripció literal de les redaccions, perquè ja són al llibre, sí que hem volgut ressaltar dos aspectes que sobresurten. Per una banda, un primer grup d'escrits que aborden el tema dels qui es queden, dels que no van al front, però que sofreixen tant o més, les famílies, sobretot les dones, les mares, etc. Per l'altra, un segon grup de textos sobre el raonament cívic i filosòfic que alguns alumnes transcriuen en les seves composicions.

A continuació es reproduïxen alguns textos que són exemples del primer grup:

«Quan en un poble o ciutat es rep el crit de guerra, la gent està mig folla d'alegria menys les mares, mullers i fills» (Joan Lloret).

«Tot és un desconsol. Milers de mares ploren en veure que els seus fills no han tornat. Acabada la guerra, tot és dol als camps de batalla. La calamitat de la guerra s'ha deixat sentir pertot arreu» (Pau Prenyanosa).

«Les dones, amb els seus fillets, esverades corren com llamps pels carrers de la ciutat» (Enric Aso).

«Hi ha mares i germans que ploren» (Joan Basté).

«Al crit de guerra, les mares tristes ploren perquè llurs fills han d'anar a morir enmig de la batalla. Les mares tristes fan el farcellet de la roba o del menjar. És trist acompanyar els fills a l'estació o al port per a no tornar mai més. En els poblets se senten els sorolls dels canons i les dones corren per la ciutat fugint del perill. Els soldats es maten uns els altres. A la ciutat les mares esperen els fills, però no tornen. Alguns tornen ferits i expliquen als petits que no vulguin mai la guerra» (Lluís Badia).

«Se sent algun gemec d'algun soldat ferit, però ningú el pot auxiliar. Mares que han hagut de patir molt per criar llurs fills veuen com la guerra se'ls endú per no tornar» (Josep González).

«[...] Milers de mares han pujat els seus fills que han estat malalts i han costat molt i no és de llei que quan siguin grans hagin d'anar-se'n a matar-ne uns altres! Allà es moren contínuament! El canó i la metralladora en fan caure sense parar arrasant pobles, viles i ciutats sencers» (Julià Igual).

«Tots els homes ja se'n van tristos, quasi mig plorant. Les dones ploren de tristesa agenollant-se als peus dels seus homes que ja no veuran mai més» (Josep Ferré).

«Oh!, no ens podem imaginar el que és la guerra, això tan esgarriador per les mares que els pren llurs fills» (Jaume Mota).

«La guerra no és més que una destructora de la humanitat. Els pobres pares que han pujat llurs fills de petits fins a arribar a grans i quan arriba el temps que poden veure's goig d'ells resulta que, perquè el que mana d'una nació té ganes d'apoderar-se de més terres, fa perdre el goig i l'alegria d'aquests pares. [...] Quan s'ha acabat la guerra que tornen els soldats es veu un espectacle horrorós. Totes les mares o famílies van a veure si ve el seu fill o el seu home i se senten entre elles molts plors. Que desgraciada soc! M'he quedat sola amb la canalla!» (Ignasi Castells).

Del segon grup d'escrits, en són exemple els textos següents:

«Si tothom s'imaginés el que és una guerra, ningú no voldria anar-hi perquè és una cosa desastrosa. [...] Allò és un disbarat! Si tots els que han mort al camp de batalla poguessin aixecar el cap, anirien contra la guerra» (Julià Igual).

«La guerra és un crit esgarriador que se sent de la ciutat més gran al poble més petit. La guerra és molt criminal. En ella moren milers i milers d'homes sota la grapa de la metralla destructora. [...] Hi ha homes que encara defensen la guerra i és senyal que no estan civilitzats. Germans, mori la guerra!» (Josep González).

«Que pocs saben el que és la guerra! La guerra és una màquina destructora. [...]

Els infants salten i canten en veure que tots se'n van. Si aquells infants sabessin el que és la guerra no farien això» (Josep Ferré).

«La guerra és una desgràcia per a les persones. Quan hi ha guerra, tots els pobles i ciutats estan tristos. Tots som germans i no ens hem de barallar perquè l'un vol el terreny de l'altre. Si els que governen haguessin d'anar al davant, ja veuríem el pa que s'hi dona... Abans els inventors inventaven coses per a la humanitat. Ara sols inventen coses per a fer-la malbé» (Joan Castells).

«Jo penso que la guerra no hauria d'existir i que els homes s'haurien d'estimar» (Lluís Badia).

«La guerra és una màquina constantment destructora de gent. El crit de guerra es fa sentir a totes les parts del món. Quants homes que moriran! Quanta gent que plorarà per la ditxosa guerra. Les canonades i les bombes aterriran els pobles. Si tothom reflexionés els desastres que

fa la guerra, potser tothom hi aniria en contra. I en tornar de la guerra, els homes que han quedat esguerrats tindran un mal record de la guerra i, si abans d'anar-hi hi anaven a favor, ara en tindran ràbia i se'n penediran. I encara hi ha gent que defensa la guerra!» (Antoni Pujol).

«Res del món és tan esgarrifós com la guerra. A la guerra moren molts milers de soldats. Les mortíferes metralladores no paren de llançar foc. El tiroteig és intens. Després se sent el terratrèmol d'una canonada, i molts pobres soldats patint. Els ferits sense auxili de ningú fan uns crits esgarrifosos. Els governs es gasten milions de pessetes per malmetre. Valdria més que aquests diners malgastats en armes els donessin als sense feina» (Antoni Ribes).

«La guerra! Quina paraula més traïdora! Que en costa, d'homes i joves! La guerra! Què és això de guerra? La guerra serveix per a matar homes i joves, companys nostres que no hi tenen gens de culpa. La guerra serveix per a destruir pobles i ciutats. Veure com passen aquells ocells tan traïdors com són els aeroplans. Si dues nacions es volen prendre terreny, que hi vagin els que són amos de la nació guerrera i no hi facin anar els nostres companys. Encara que fos així, no n'hi hauria d'haver. Cap nació ha de molestar cap altra, que prou feina tenen les nacions a donar treball als treballadors que s'estan morint de fam» (Guillem Ramon).

«Què és guerra? És barbàrie i esclavitud. Fusells, metralladores, canons i armes mortíferes se senten esclatar al mig del camp de batalla. Els savis es capfiquen dintre els seus laboratoris per fer armes mortíferes, les quals causen molt de mal a la humanitat. Per l'ambició del terreny fan això? Per què ens hem de matar en el món si tots som germans? Molts soldats, quan van a la guerra, fan el crit de «visca la guerra!», però si un d'aquests en torna ferit veureu com us dirà que la guerra és traïdora. Els aeroplans arrasen les nacions i pobles i fereixen la gent que està dins les cases. Figureu-vos un formós bosc, els arbres i les flors florien. La farigola i el romaní feien molta olor. Tot allò feia molt de bonic, i ara tot és un camp desert. Els canons i les bombes ho han arrasat tot» (Andreu Roselló).

4. A TALL DE CLOENDA, UNA GENERACIÓ DE PAU

Qui els havia de dir que al cap d'uns vuit mesos esclataria la Guerra Civil i que al cap de pocs mesos d'acabada oficialment en començaria una altra de més llarga i de més magnitud? I, que a partir de llavors la Gran Guerra s'anomenaria la Primera Guerra Mundial, perquè n'hi hauria una de Segona?

Els components del grup classe «J» de l'Ignasi Iglésias no van haver-hi d'anar, per sort, al front. Van néixer, majoritàriament l'any 1922. Els «biberons», els que van anar a la guerra amb divuit o menys anys van ser –depenent del mes de naixement– de 1919, 1920 i 1921. Tot i així, a la rereguarda, van patir l'horror dels bombardejos i les seves tràgiques conseqüències com a petits ciutadans. I, l'estupor perquè no entenien la dolenteria del feixisme criminal. Tot i les greus adversitats en el funcionament quotidià que vivien les famílies, pels qui van poder anar a classe, l'escola va ser un oasi de normalitat.

Encara que el grup classe «J» no va mobilitzar-se al front, algunes famílies de l'Escola Ignasi Iglésias sí que van patir adversitats durant la guerra i sobretot exili i persecució al llarg de la dura postguerra. Els vencedors facciosos aplicaren la seva norma de revenja, venjança i enveges contra conciutadans, contra els vençuts. Llavors, per als desafectes al nou règim tot s'hi valia. Molts partidaris de l'Alzamiento Nacional i, especialment membres de la Falange, van dictar la llei arbitrària del guanyador, del conquistador, del colonitzador...

Van patir una cruenta guerra i les conseqüències que van comportar les pretensions territorials i racistes del nazisme. I d'adults en van conèixer altres a distància, com la de Corea, Vietnam... Però per sempre més la Gran Guerra va representar el seu bateig iniciàtic virtual. I gràcies a l'educació i formació republicana van esdevenir homes de pau, de diàleg i feren servir la lliçó activa del mestre Enric Gibert com un paradigma a seguir: procurar ser bones persones i millors ciutadans.

Imatge 1: El mestre Gibert donant una classe de Ciències Naturals al jardí de l'Escola Ignasi Iglésias (Imatge extreta del llibre *L'Escola Ignasi Iglésias. 75 anys d'història*).

Imatge 2: Primera pàgina del «Diari del mestre Enric Gibert».

Imatges 3, 4, 5, 6, 7 i 8: Una mostra de lletres de cap feta pels alumnes.

i no hi faien arria els nostros companys
l'heura que fos això no n'hi hauria
d'haver cap nació ha de malistar
ni cap altra que man fomena fomen
les nacions a sonar treball als tre-
balladers que estan morint de fam

Imatges 9, 10 i 11: Mostra de tres dibuixos amb què alguns nois acabaven les redaccions. El del soldat fet per Guillem Renom recorda força la fotografia que Robert Capa va fer al milicià de Cerro Muriano, Còrdova.

Imatge 12: Salvador Casas i Pujols va fer donació d'aquest exlibris que Josep Obiols va fer al seu amic Enric Gibert a l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, Col·lecció d'Exlibris Pepita Pallé.